

ANTONI BARUTELL, JORDI BORRÀS, LLUÍS FERRÉ, ANTONI ISERN,
PERE MASSANA, MARTÍ POUS, SALVADOR CASAS

«RECORDS I VIVÈNCIES DE LA MEVA ESCOLA»

Antoni Barutell i Montesell

De pàrvul em portaren a un col·legi de «caganers» al carrer Servet num. senars, davant del forn de Can Girabal, que estava a la vora d'una fusteria anomenada Can Llambí, on deien que hi feien les palmetes amb les quals el mestre de vegades ens castigava.

D'aquest col·legi vaig passar a un altre del mateix carrer Servet, cantonada al carrer Gran, que es deia «Balmes», dirigit pel Sr. Rotger Samsó, en un pis sobre el forner anomenat «Cal Querido». El Sr. Lluís Rotger era una bella persona que ens feia de pare. Al començament de curs ens feien el retrat portant la cèlebre «bata», amb un llibre obert a les mans simulant llegir i asseguts en una cadira al darrera d'una taula petita. Els jocs a què jugàven eren al botxí, als cartons, als palets, al bèlit, etc. i, més endavant, ja més bordegassos, a cavall fort. Recordo molt bé un cas que, gràcies al fet d'adonar-nos-en i que vàrem cridar, el professor Sr. Rotger pogué arrencar d'un fil elèctric un company que estava enganxat i a punt d'electrocutar-se. Aquest noi es deia Tosca. Encara avui em sembla que ho vegi. D'aquest edifici, passàrem al mateix carrer Gran, núm. 344, davant mateix del carrer Agustí i Milà, amb el mateix nom de l'escola i el mateix director. Era una torre amb molt de jardí, la qual cosa feia ens hi trobéssim com el peix a l'aigua. D'aquest jardí, el Director, per motivar-nos més, ens en féu cuidar un trosset a cadascú. Avui encara es pot veure la portalada feta d'obra vista amb un barri gran de ferro que porta forjada la inscripció «Hort nou». En veure-la ara, em vénen a la memòria els records de la meva infantesa.

Darrera d'aquesta escola tot eren camps que arribaven fins al passeig Torres i Bages. També hi havia una gran bassa per a regar els camps, on també a l'estiu ens banyàvem. Els pagesos que tenien cura d'aquests camps es deien Pujol, i vivien al carrer Gran, davant del carrer Joan Torras, i el seu fill també venia a l'escola.

Quan vingué la guerra, l'any 1936, l'ensenyament va sortir-ne molt perjudicat. Ens feren construir un refugi al jardí per emparar-nos en cas de bombardeig.

Després de la guerra, vaig anar a treballar i vaig continuar els estudis de vespre a l'Acadèmia Cots, de la qual era director el Sr. Taulé.

Jordi Borrás i Garcia

Les parteres, en aquella època, parien a la llar. La mare no en va ser una excepció i em portà al món en el carrer Coroleu número 65. Era l'any 1932.

Als quatre anys, just dos mesos després de començar la Guerra Civil, la família va portar-me al parvulari de davant de casa. Al costat d'aquesta escola, hi havia una fàbrica d'objectes de cartró, on jo m'encantava veient com deixaven assecar al sol centenars de joguines de cartró.

El parvulari el portava una sola educadora: donya Rosa. Aquesta senyora —no puc precisar l'edat que devia tenir, però no menys de cinquanta-cinc anys— a les hores d'entrada, tant matins com tardes, es posava en un costat de la porta i conforme anàvem entrant, nens i nenes, li presentàvem les nostres mans i ella donava el vist-i-plau quant a la neteja d'ungles i mans. A la sortida, també ens acomiadava un per un, donant-nos la mà i, de vegades, pessigant-nos la galta. A anys vista, he pensat que això de fer-nos aquesta mena de «carícia» potser era perquè no ens havíem portat com ella desitjava.

Jo recordo aquella dona i l'entorn d'aquella escola amb molta estimació. L'ensenyament era molt bo. Sé que als cinc anys d'edat jo sabia llegir el diari. En català, naturalment.

Dels treballs que recordo, destacaré un dels que més m'agradava fer. Ens donava una cartolina negra, on fèiem uns talls amb les tisores segons una mostra que també ens deixava donya Rosa. Després hi passàvem serpentes de colors, entrellaçades i quedaven uns dibuixos que els pares guardaven com a vertaderes obres d'art.

Hi vaig anar dels quatre als set anys, justament els tres anys que va durar la guerra. Com a anècdota que no he oblidat mai, explicaré el següent:

a casa, en aquells anys, passàvem molta gana; i, un bon dia, una nena que de cognom es deia (i desitjo que encara se'n digui) Cirera, va convidar tots els companys al bateig d'una de les seves nines, amb la particularitat que en aquesta festa hi va haver xocolata desfeta, nata i melindros. Allò va ser tan extraordinari que avui, després de cinquanta anys llargs, encara el meu paladar, només pensar-hi, es posa alegre com unes castanyoles.

Als set anys, la mare em va portar al col·legi de l'Ajuntament, al carrer Pare Secchi, on solament hi havia una nau. El mestre era el Sr. Ramon Miró. En aquesta classe érem uns 35-40 nois d'edats compreses entre els set i catorze anys.

D'aquests anys que vaig anar amb el senyor Miró en tinc tants i tants records que en podria escriure un llibre, tanmateix –per no fer-me pesat– recordaré els que més m'impactaren.

Per començar, i com a anomalia més gran, diré que vaig sentir-me, de bell antuvi, com si la família m'hagués tret de casa, del barri, de tot allò que fins llavors m'havia envoltat. Aquells nens que quan sortíem d'escola jugàvem a bales, baldufes, etc. per la plaça de les Palmeres, ací a l'escola era com si fóssim estranys. Tots parlaven una altra llengua, de la qual jo era totalment ignorant.

Font: «Plano industrial y comercial de San Andrés de Palomar de 1890», publicat per Calvet i Cia. Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu.

L'únic llibre que ens donaren a l'escola fou l'*Enciclopèdia Dalmau Carles, primer grau*. Va costar-me bastant de comprendre que «cama» era llit i no una extremitat. Van ser mesos molt difícils. Tant és així que feia rebequeries per no anar a l'escola i haver d'enraonar d'aquella manera tan «rara».

Al darrera de tot de la nau hi havia una llar de foc que els dos o tres alumnes més retardats en els estudis havien de mantenir posant llenya durant tot l'hivern. En el pati hi havia dos tarongers i un nesprer i, al temps de collir aquests fruits, el senyor Miró els posava en un cove i ens feia passar un per un, segons l'ordre d'aplicació. Els bancs —escriptori estaven posats seguint la llargada de la nau en filera de quatre; els més aplicats estaven, per edats, en els escriptoris de davant, fins arribar als menys eixerits, que es trobaven en els bancs del darrere. Això vol dir que sempre els de davant tenien l'opció d'obtenir més fruita que no pas els últims.

Els dies lectius, al cap de l'any, eren mínims. M'explicaré. Les vacances d'estiu comprenien tres mesos complets; per Setmana Santa fèiem quinze dies de festa; el mes de maig, encara que anàvem a l'escola, el dedicàvem a Maria, així ens passàvem el dia resant, sense fer cap cas als llibres; i per Nadal teníem vint dies de vacances. A més a més, de tant en tant teníem la visita d'algun falangista i, naturalment, primer era ell que no pas l'estudi. Els dissabtes eren lectius; bé, m'explicaré, anàvem a l'escola a cantar el *Cara el sol* i d'altres per l'estil, i després a resar el rosari.

Un dia, quan tenia dotze anys, el senyor Miró em va dir que volia parlar amb la meva mare. Vaig repassar el meu comportament, pensant que l'home tindria alguna queixa de mi, però no vaig saber trobar res que l'hagués pogut molestar. Així que vaig dir a la mare que l'anés a veure. Després de l'entrevista, la mare em va dir que el senyor Miró li havia comunicat que havia de treure'm d'aquest col·legi, perquè ja no podia em ensenyar més del que jo havia après fins llavors.

Com a punt final d'aquestes escoles andreuques, a les quals des d'aquí vull donar les gràcies per l'ajut, ensenyaments i atencions rebudes, he de referir-me a l'escola Pintor Fortuny (carrer de Sant Andreu) on vaig anar dels dotze als catorze anys.

D'entrada, el senyor Llorach em va fer un petit examen i, com a resultat, em digué que aniria a la quarta classe, on ell era titular. Els dos cursos vaig estar sota la seva tutela i en vaig quedar molt satisfet.

Són moltes més les coses que escriuria, però, de debò, que ara després d'haver ressenyat aquestes notes d'agraïment, em trobo com si m'hagués tret un pes de sobre, perquè mai no havia tingut l'ocasió de donar les gràcies públicament per una cosa tan necessària i elemental com va ser la meva educació fora de la família.

Lluís Ferré i Bachs

Als cinc anys els meus pares em portaren al col·legi de Jesús, Maria i Josep (els «Padres») del carrer Sant Sebastià. Quan va venir la guerra, l'any 1936, ja feia dos anys que n'era alumne. A la classe de pàrvuls tenia de professor l'«Hermano Segimón». Dins la classe, hi tenia, lligats o engabiats, un lloro, un mico, rates sàvies, una tortuga, ocells i una peixera amb peixos i tortugues d'aigua. El mico, entre altres coses, el feia servir com a premi per als que es portaven bé. Aquest premi consistia a donar-te un cacauet, i el mico, que se't posava a l'espatlla, te l'agafava i se'l menjava.

Abans d'entrar a classe, ens feia donar una volta pel jardí i ens explicava les plantes i les flors.

Després de la guerra, vaig tornar al mateix col·legi i vaig tenir un mestre, el P. Picón, que va venir vestit de militar durant uns quants dies. Vaig tenir com a mestres, fins als catorze anys que em posaren a treballar, els pares Bertran, Aguilar, Morató i el germà Sitjà, que venia d'una família de

COLEGIO BADOSA
de 1.ª y 2.ª enseñanza
BAJO LA ADVOCACION DE SAN ANDRÉS APOSTOL
INCORPORADO AL INSTITUTO PROVINCIAL DE BARCELONA
dirigido por **D. Joaquin Prat**
y en lo espiritual, por el Reverendo **D. Luis Corrons, Pbro.**

Este notable Establecimiento, construido exprofeso con cinco ventiladas Dependencias para los Escolares, un buen Gimnasio y un Patio y Jardín espaciosos, abrió sus clases el día 15 del corriente, contando para ello con un respetable cuadro de Profesores titulares.

En dicho Colegio se admitirán alumnos Pensionistas, Medio-pensionistas, Recomendados y Externos, que por el concepto literario se clasificarán en Párvulos, Elemental, Superior y de Comercio los de 1.ª Enseñanza, y los de 2.ª, por orden de Cursos.

TAMBIÉN HAY CLASES DE FRANCÉS, PIANO Y DIBUJO

Se procurará ante todo, una enseñanza completamente cristiana; y además, una enseñanza verdad, esto es, sin aparatos ni exterioridades capciosas.

San Andrés de Palomar, Septiembre 1897. — RAMBLA, 35 y 37

De la revista «El Distrito Noveno», núm. 13, 26 de setembre de 1897.

Sant Andreu. De professor que no era religiós, vaig tenir el Sr. Santiago Portoles que vivia a la Sagrera.

Quan jo sortia a la pissarra em posava nerviós i em menjava el guix. Als catorze anys, una vegada van tenir examen, i com que no n'havia passat mai cap, em vaig atabalar i no sabia el que em feia.

Quan als catorze anys vaig anar a Can Fabra, de vespres anava al col·legi del Pintor Fortuny amb el Sr. Llorach, i vaig avançar molt. Quan més tard «els Padres» van organitzar una Escola Professional m'hi vaig inscriure. Tenia com a professors uns senyors que eren tècnics d'empreses andreuencques i les assignatures eren: Química, Matemàtiques, Gramàtica, Dibuix, Física, etc.

Quan de petit jugàvem pels patis a futbol, la pilota de vegades anava a parar al pati d'un veí del carrer Sant Sebastià, i qui hi saltava a recollir la pilota, de passada menjava confitura que aquell veí, que n'era fabricant, tenia a assecar...

Antoni Isern i Balasch

Vaig començar a assistir a l'Escola de Mossèn Clapés quan tenia jo vuit o nou anys, cap a l'any 1914 o 1915, al mateix temps que el meu germà Joan, tres anys més jove que jo. Abans havia anat, de molt menut, a l'escola d'aquell patriarca de l'ensenyament a Sant Andreu que fou el Sr. Mateu Ferran; i a continuació a una escola coneguda per «la del Sr. Borrell» al núm. 19 del carrer de Bascònia, cantonada al de Montpeller, la qual, per tal de facilitar als familiars de la mainada que no haguessin d'anar a acompanyar-los, i després a recollir-los a l'escola, tenia organitzada «La colla», que consistia en un xicot gran que passava per les cases dels alumnes que feien ús d'aquell servei, i els anava recollint i portant-los cap a les cases dels més petits fins a deixar-los tots a l'escola. Recordo que el xicot acompanyant, quan arribava a la porta de les cases cridava : «la colla», i se sentia com la mare, o la persona que cuidava els petits, cridava: «cuita, corre, que ja hi ha 'la colla'».

Parlant novament de l'Escola de Mossèn Clapés, per anar-hi des del carrer de Servet, travessàvem el meu germà i jo el carrer Gran de Sant Andreu i entràvem al de Santa Marta, on, en els núms. 18-20, hi havia l'escola. A la confluència d'ambdós carrers hi havia una casa senyorial que donava d'esquena a la paret lateral de la Farmàcia Guinart, i amb la façana que donava al carrer de Santa Marta. Davant de la casa, s'hi estenia un gran jardí, amb arbres alts i frondosos i un bon assortit de plantes, i estava sepa-

rat del carrer per una paret de pedra d'un metre, aproximadament, d'alçada, i damunt de la paret s'hi aixecava una reixa de ferro d'uns dos metres més. A través d'aquesta reixa es podia veure, des de l'exterior, el jardí i la façana de la casa, que era habitada per dues germanes que nosaltres, els infants les vèiem ja força grans, i em sembla que totes dues eren solteres.

Als hiverns d'aquell temps feia força més fred que no pas ara. I en el jardí del qual he parlat suara, a la paret que donava d'esquena al que avui és el Passeig de Torras i Bages hi havia un brollador, en forma de cascada, bastant alt i ample. A dalt de tot brollava un raig d'aigua que, després de saltar de replà en replà els tres o quatre que hi havia, anava a parar a un safareig o dipòsit, de forma rodona, que hi havia al peu de la cascada. Aquesta extensa explicació serveix per a dir que en els hiverns dels anys 1914 fins al 1920, quan vaig assistir a l'Escola de Mossèn Clapés, l'aigua que vessava pels replans de la cascada, hi havia força dies que quedava ben glaçada, formant uns penjolls de glaç que els nois anomenàvem «candeles». I no era pas solament en aquella cascada que hi vèiem glaç, sinó que també a les eixides de les nostres cases, aquelles tradicionals cases de planta baixa i pis que formaven la major part de les edificacions de Sant Andreu, a les nostres eixides, on gairebé cada família tenia el seu galliner i la seva gàbia de conills, hi quedava ben glaçada l'aigua de l'abeurador de les gallines; i també als safareigs l'aigua, en la part superior, quedava glaçada, amb un gruix més o menys important segons la fredor de la temperatura ambient. Actualment, si algun dia el termòmetre baixa fins als quatre i cinc graus, ja diem que fa un fred que pela.

Al col·legi de Mossèn Clapés, les classes estaven ubicades en estances distintes, o sia que l'elemental, la primària i la superior eren cada una en una estança diferent. Abans de començar les lliçons del matí, a cada classe el professor es posava dret davant de la seva taula, i amb els alumnes dempeus cantàvem la següent imprecació: «L'alba clara de l'Escola / il·lumini els nostres fronts. / Sant Esperit, generosíssim, / prodigueu-nos vostres dons. / Feu-nos créixer en sapiència, / feu-nos créixer en santedat / feu-nos ésser els primers homes / d'una nova Humanitat.»

A la classe primària hi havia sempre un professor auxiliar. En recordo dos: un era el Sr. Castells, un home jove, d'uns 35 anys, amb el cabell i el bigoti rogençs; devia ésser força miop, perquè els vidres de les seves ulleres eren molt gruixuts. Era també un excel·lent professor de francès, amb l'avanatge d'haver residit uns quants anys a França. Algunes vegades feia riure als més grans explicant paraules grolleres i fins i tot blasfèmies en francès, com «*enfant de putain*» i «*sacarramundi de Dieu*». Naturalment que Mossèn Clapés, d'això, no en sabia pas res. L'altre professor que recordo era el Sr.

Mercadal, un home força jove, natural de les Illes Balears, molt alt i amb el cabell tan blanc que no s'adeia amb la seva edat. Era un senyor molt correcte, amable en el tracte amb els seus alumnes, i l'apreciàvem per la seva paciència i la seva dedicació.

En les estones de descans entre algunes classes ens permetien sortir a jugar una estona al pati, que era més aviat petit, però això no era obstacle perquè hi juguessin partits de futbol amb una pilota de drap, en els quals es marcaven força gols i on, sortosament, no hi havia mai lesionats. També alguns jugaven a «fet», a «saltar i parar», a «bales» i a algun altre divertiment; però el que dominava era el futbol, i tots pretenien jugar en l'equip on hi hagués en Buj primer (era en Buj primer, perquè també hi havia el segon, que era un germà seu més jove), o bé que hi hagués en Cabassers, que eren els dos millors futbolistes de l'escola. En Buj va arribar a ser titular a l'equip de «Les Filatures», i fins i tot va jugar algun partit amb el primer equip del R.C.D. Espanyol. Alguns dies d'estiu, en sortint de col·legi, anàvem a continuar el partit de futbol a la Plaça de l'Estació, darrera de la Parròquia de Sant Andreu. En aquell temps la plaça no estava pavimentada, ni hi havien els bancs que ara hi ha. Alguns cops havíem de recollir apressadament la cartera i fugir corrent, perquè la pilota de drap havia esmicolat un vidre d'una de les finestres de la façana de l'estació, i en sortia algun empleat corrent a empaitar-nos.

Parlant de descans i de jocs, recordo que molts dijous, a la tarda, anàvem els nois de les classes primària i superior, acompanyats dels mestres, a fer alguna sortida. Algunes vegades anàvem a «la salzereda», que era una arbreda a la riba del riu Besòs, enfront de Santa Coloma; i a un bosc que hi havia més amunt dels «Tres Ponts», sobre «can Borràs» i travessant la «carretera nova», per on avui hi ha el Passeig de Valldaura (si miràvem cap al sud veïem ben prop, sota nostre, el cementiri de Sant Andreu), pujàvem per un torrent fins a arribar als «Tretze ponts», i ben aviat arribàvem al peu de la muntanya (on, a dalt, hi ha la Font de Canyelles), ben poblada de pins. Tant a la salzereda com a la muntanya, jugàvem, corríem i ens menjàvem el berenar que cadascú portava ja preparat des de casa.

Al pati del col·legi hi havia dos jocs que desvetllaven l'interès i la curiositat dels nois: una ocellera (en dèiem «la pajarera»), que era una petita estança d'uns dos metres d'alçada per un d'amplada i un de fondària, on hi havia una munió d'ocells diversos (cadernerres, verdums, pinsans, gafarrons, canaris...) volant i saltant pels llistons adequadament posats dintre. Entre tots fèiem una xerradissa continuada. L'altre punt d'interès era «la cascada», una construcció de ciment que imitava una mica les formes de la muntanya de Montserrat, de la part de dalt de la qual en rajava aigua (si s'obria una

aixeta). Aquesta construcció formava un túnel, per l'interior del qual els nois corriam, empaitant-nos. A la part del mig de la cascada hi havia instal·lades unes vies metàl·liques per les quals alguna vegada els mestres hi feien córrer un petit tren mecànic de joguina que funcionava a corda.

La classe on hi havia els estudiants més avançats estava ubicada en el primer pis de l'edifici, i les grans parets de la sala estaven cobertes pels nombrosíssims prestatges de la «Biblioteca Pública» que Mossèn Clapés tenia instal·lada, amb una quantitat impressionant de volums. Per cert, ara em ve a la memòria que quan s'acabaven les classes de la tarda i els alumnes marxaven cap a casa, se'n quedaven quatre dels més grans per arraconar les taules que havien servit de pupitre als alumnes, per tal de deixar lloc i espai adient als possibles lectors que acudissin a fer ús dels llibres de la biblioteca. No eren pas sempre els mateixos nois els que es quedaven per preparar l'espai per a la lectura, sinó que Mossèn Clapés en designava quatre al seu albir, preguntant sempre prèviament si tenien compromís o algun impediment per quedar-se i plegar més tard (un quart d'hora, aproximadament). Si alguna vegada Mossèn Clapés havia de deixar-nos sols, sia perquè el recla-

Nenes i nens procedents de l'escola «Acadèmia Catalunya», baixant per la Rambla conduïts per la professora Maria Riu (a la dreta de la imatge) a fer la primera comunió a l'església de Sant Pacià (c. 1958-59).

mava alguna visita, o per algun altre motiu, els nois aprofitàvem el fet d'estar sols per agafar, d'un prestatge de la Biblioteca, un llibre de format gran amb fotografies i informació del continent africà i, durant una estona (una petita estona, pel temor de que Mossèn Clapés ens hi atrapés), contemplàvem una fotografia, bastant gran, d'una noia negra, amb el bust nu, amb uns pits preciosos, com solen tenir-los les noies joves negres. Ho miràvem, i ens miràvem nosaltres amb un posat de complicitat, i imagino que devia ésser amb els primers guspireigs de sensualitat als ulls.

En un angle de la Biblioteca hi havia una àmplia vitrina on estaven perfectament col·locades una bona quantitat de monedes antigues, cada una dintre de l'orifici corresponent, en unes plaques de fusta recobertes de vellut llis vermell. Mossèn Clapés ens deia que hi havia exemplars molt importants. En el centre de la vitrina, en el lloc d'honor, hi havia un tros d'una cama del Crist dels Segadors, aquell que, l'any 1640, van agafar de la parròquia de Sant Andreu i que portaren, cobert amb un vel negre, perquè fos el seu capità i la seva bandera en la revolta que els va portar a la ciutat de Barcelona per a acabar amb els responsables de les vexacions i les humiliacions de què eren objecte la gent dels pobles i viles de Catalunya. El tros de cama que hi havia a la vitrina estava negre i recremat, perquè van destruir-lo i cremar-lo quan es va incendiar l'església de Sant Andreu, en la Setmana Tràgica del 1909, en què varen fer un gran foc a la Plaça de l'Església (avui Plaça d'Orfila) apilant-hi imatges i objectes de culte.

Al fons de la gran sala-biblioteca, hi havia una capella on Mossèn Clapés oficiava la missa cada diumenge; i allà acudien els alumnes que tenien voluntat d'assistir-hi, i també alguns familiars d'alumnes, i veïns del carrer de Santa Marta, i tothom que volia assistir-hi. Mossèn Clapés oficiava la missa amb molta solemnitat, i l'assistien dos escolans que feien molt de goig, amb la sotana vermella i el roquet blanc, sempre acabat de planxar. Mossèn Clapés portava la casulla del color que corresponia al temps o a la solemnitat, i recordo que eren flamants, com acabades de confeccionar, amb un color que donava goig de veure, tant si eren verdes, com vermelles o morades, o la de color blau cel que portava a la festa de la Puríssima. La imatge de la capella era una preciosa Mare de Déu de Montserrat. En alguna solemnitat, els nois de l'Escola cantaven a l'Ofici, dirigits per un mestre de música que era el Sr. Estapé, que ens acompanyava a l'harmònim. En els dies d'Ofici, eren quatre o sis els escolans que ajudaven a missa, tots amb la sotana vermella i el magnífic roquet blanc.

Alguna vegada, en el transcurs de les classes, Mossèn Clapés rebia la visita d'un bon amic seu, Mossèn Esteve Caseponce, un sacerdot ja gran, força alt i esvelt, que era natural i vivia a la Catalunya Nord (a territori

francès). Igual que Mossèn Clapés, era un escriptor i poeta que estimava Catalunya. Mossèn Caseponce és autor d'un magnífic llibre titulat *Rondalles*, amb un recull de contes il·lustrats per aquell gran dibuixant que fou en Joan G. Junceda.

En una ocasió, Mossèn Clapés va demanar als alumnes que procuréssim anar ben nets i endreçats perquè havia de visitar el nostre col·legi el que llavors era arquebisbe de València, el Doctor Reig. El dia fixat, tots anàvem amb el davantal més nou, ben clenxinats i expectants per veure el personatge. Aquest va retardar-se moltíssim, va arribar que ja era hora de dinar, i va voler afalagar Mossèn Clapés i els alumnes fent la comparació que, si els nois tenien alguns caramels per menjar, sempre guardaven el més bo per a l'últim, ell ho havia fet també així amb les visites d'aquell dia, que havien sigut nombroses però s'havia guardat la millor, la nostra, per a l'últim, per guardar un millor regust.

Mossèn Clapés procurava despertar i estimular en els alumnes més grandets el sentiment de la versificació. Periòdicament organitzava entre els nois concursos de poesia, i oferia com a premi algun llibre als guanyadors. Així va començar el que fou notabilíssim poeta, Melcior Font. Recordo que en una poesia que vaig fer jo hi havia la següent estrofa: «Amb la sang de la rosella/i or de ginesta ufanós,/fem la bandera més bella,/però ens hi manca una estrella/per fer brillar els seus colors.» Mossèn Clapés va preguntar-me quin significat donava jo a posar una estrella a la bandera, i jo li vaig dir sincerament que no hi donava cap significat, sinó que trobava que feia bonic i que rimava bé. Ell va explicar-me llavors el significat independentista de l'estel, i em va recomanar de no parlar-ne mai en públic, perquè em podia reportar un disgust.

Durant el temps que vaig ser alumne del seu col·legi, Mossèn Clapés va escriure un poema titulat *La Redempció*, que va ser imprès a l'obrador d'en Francesc Altés, de Barcelona, l'any 1922, del qual tinc la satisfacció de posseir un exemplar amb una afectuosa dedicatòria de l'autor.

Quan va formar-se el Pomell de Joventut per iniciativa d'aquell il·lustre escriptor i gran patriota Josep Maria Folch i Torres, els joves nois i noies de Sant Andreu vam trobar en Mossèn Clapés un entusiasta propulsor d'aquell moviment i, gràcies al seu suport i a la seva orientació, el Pomell de Joventut de Sant Andreu fou un dels més importants de Barcelona, no solament per l'important nombre d'afiliats, sinó també per les moltes activitats i actes col·lectius que es realitzaven conjuntament, a part de les activitats individuals de cada pomellista.

Tornant ara un xic enrere, recordo que a la nostra escola, com en quasi totes les altres, en aquell temps, hi havia entre els nois força afició a

col·leccionar segells de correus. Ens intercanviàvem els que teníem repetits, i anàvem a comprar, amb pocs cèntims, uns sobres en els quals hi havia un assortit de segells de diversos estats. Els compràvem en un estanc regentat pel Sr. Guixé, i que estava unes cinc o sis portes més amunt, cap a Tramuntana, després de la Farmàcia Guinart. Aquell estanc era conegut per «cal Sastrillo».

Essent jo un infant, em sembla que devia tenir 12 o 13 anys, un cap-vespre va venir Mossèn Clapés al nostre domicili i ens va explicar que anava passant per cada casa de Sant Andreu demanant col·laboració per al projecte que tenien, ell i algunes altres persones de Sant Andreu, per procurar eradicar els nombrosos captaires que, en aquell temps, passaven de casa en casa. Havien projectat crear la «Junta Benèfica de Sant Andreu», que es nodriria de les aportacions en diners que li fessin voluntàriament les famílies de Sant Andreu. Es col·locarien a cada entrada de la població uns grans cartells advertint que estava prohibida la mendicitat, i que els guàrdies muni-

Entrada a les escoles de l'Ateneu Obrer.

cipals cuidarien que fos escrupolosament respectada aquella prohibició. I que l'import de les aportacions mensuals dels veïns serviria per ajudar els individus o famílies de la població que passessin necessitat. Els meus pares es van comprometre a pagar una quota mensual d'una pesseta cada mes. Hem de tenir en compte que això s'esdevenia vers els anys 1918 o 1919. Mossèn Clapés va agrair molt el compromís d'aquesta quota, i més sabent que els meus pares eren uns modestos treballadors fabrils. Com nosaltres, d'altres andreuencs s'hi suscriviren i així la Junta Benèfica tirà endavant.

Pere Massana i Ambrós

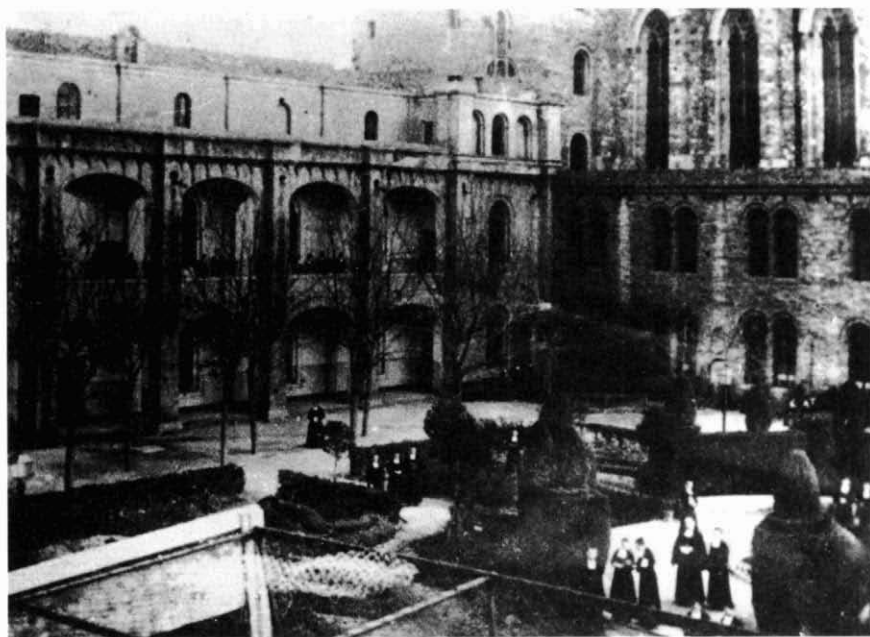
L'amable proposta dels amics del C. d'E. Ignasi Iglésias, invitant-me a «fer repàs», em condueix a mi, que sóc poc nostàlgic, a un viatge per un túnel del temps del qual no sé ben be com me'n sortiré. No sento enyor del passat i no dispo de una consciència prou benigna com per fer que, en la distància, els records bons esborrin els dolents.

No és extrany, doncs, que el primer que em vingui a la memòria sigui el fred de l'hivern. Quan la canalla anava abrigada fins al coll dins les aules i, amb penellons als dits, sucava la ploma en uns tinters de plom d'on, sovint, en sortia un grumoll que t'empastifava tota la feina. Mentrestant, cert professor ens deia, ple de bona voluntat i en castellà: «A la tarda, ben dinat, el cos tindrà més calories i no passarem tant de fred». Nosaltres no ho sabíem, però era neorealisme pur.

El cert és que la guerra, i després la postguerra, van marcar molt l'escola del meu temps. La falta de recursos de tota mena, l'obligatorietat de les consignes i la por dels grans a parlar de segons què, es notava també dins de les aules. L'ensenyament humanístic i de tot allò que significués llibertat brillava per la seva absència; la por als càstigs corporals ens tenia el cor en un puny, i jo, que sempre he estat rebel i, encara ara, contrari a dogmes i imposicions, no vaig lligar gaire amb l'escola; em revoltava per qualsevol cosa que, en la meva apreciació infantil, em semblés injusta i, més d'una vegada, vaig rebre per defensar un company. Tan sols pensava en plegar per poder llegir, a casa, els llibres que de veritat m'agradaven i, quan tenia calers, feia «campana» per anar al cinema. Malgrat tot, una certa facilitat per l'estudi va fer que el meu pas per l'escola no fos massa calamitós. Sempre em sabia les lliçons i, fins i tot, gaudia d'un cert lideratge entre els companys, però, com que no estudiava mai, em passava el dia xerrant o dibuixant historietes d'aventures. Un desastre per a la disciplina general, vaja.

En temps de guerra, anava a l'Ateneu Obrer. Llavors no era com ara; hi havia un gran pati amb arbres i, fins i tot, una piscina. Jo era molt petit i no hi feia res, però ens donaven un got de llet en pols. En aquells temps de privacions, tot era de bon aprofitar.

Acabada la guerra, en van facturar –hi anava la meva cosina més gran– cap a un col·legi de nenes regit per una senyora molt amable que es deia Maria Padern i en el qual acceptaven mascles fins a certa edat. Constava que hi anava a aprendre de lletra i jo, que ja havia après a llegir amb els tebeos i «Patufets» que hi havia per casa, no sé ben bé què hi pintava. Recordo, això sí, que hi vaig portar a cap la meva primera revolta: em vaig negar a portar bata com els altres i, la meva mare, me'n va haver de fer camises. De totes formes, d'aquest col·legi, en guardo un gran record: quan vaig plegar em van regalar un gos. Era un animalet del qual tan sols, coneixíem el morret i sabíem que es deia Leal. Quan sortíem al pati –tots amb bata i jo amb camisa–, des d'una mena de reducte tancat treia el nas per un foradet de la porta i ens ensumava: «Leal, Leal!», cridàvem i, ell, vingia ensu-

Pati del convent-escola dels Germans Maristes.

mar. Me'l van donar, no sé si per bon nen o perquè ja estaven tips del gos, però per a mi va ser un gran company durant molts anys. Vell i estimat Leal.

Quan, obligat per l'edat, vaig haver de canviar d'escola, em van matricular en un col·legi que es deia Moderno-Liceo. M'hi trobava tan malament que pràcticament no me'n ve res a la memòria. Tan sols recordo una gran sala dividida en dues per una mampara amb una porteta al capdavant, on se situava el mestre, el Sr. Codina, mig cos a cada banda. En un costat els xicots i en l'altre unes misterioses nenes que mai no véiem. Des del seu setial, provist d'una llarguíssima canya, l'autoritat docent ens repicava el cap, sens dubte per a facilitar-nos-hi l'entrada de la saviesa; ara a un cantó, ara a l'altre de la mampara. Vaig tractar de passar desapercebut i, com que no hi apre'nria res, vaig restar-hi poc temps.

D'aquí ja vaig passar a la que seria l'escola definitiva de la meua vida: el Colegio Academia Cataluña –llavors es deia així, en castellà.

Avui dia, em fa l'efecte que la meua rebel·lia i el meu caràcter «opositor» no van ser la manera més justa d'assimilar el col·legi del Sr. Andreu, on, malgrat patir totes les mancances de l'època i els constrenyiments de la dictadura, un cert aire de llibertat i un «tirar pel dret», fossin quines fossin les consignes del règim –no vam cantar mai el *Cara al Sol* i ningú no ens obligava a anar a missa–, fèiem d'aquell centre una cosa ben diferent dels altres. Potser a causa del meu lideratge i la meua facilitat per l'estudi cap a un costat més ortodox, m'hauria estalviat molts maldecaps. Així i tot, potser degut al meu caràcter prou liberal, vaig ser força apreciat per tots els mestres que vaig tenir i, després de deixar l'escola, no vam perdre mai el contacte. Al col·legi del Sr. Andreu vaig restar-hi fins acabar el batxillerat.

Martí Pous i Serra

Quan tenia 9 o 10 anys el meu pare em canvià d'escola i em portà a l'Ateneu Obrer. El director, D. Josep Rull Serra, m'examinà per veure a quina classe em posava: si a l'elemental o la superior. Em preguntà què significaven les paraules: deca, hecto, quilo i míria. Com que li vaig contestar bé, ja en tingué prou i em posà a la classe superior.

D. Josep Rull era molt bon mestre. El Dr. Puigvert, l'uròleg, que vivia a Sant Andreu i l'havia tingut com a professor uns anys abans que jo, en feia molts elogis perquè deia que fins i tot sabia àrab.

D. Josep Rull era molt recte però com a castig, no pegava mai, excepte en casos determinats com el que ara explicaré.

Un dia ens avisà que l'endemà ens preguntaria la 1ª lliçó de Ge-

ometria, on hi havia 3 o 4 preguntes. Com que no podia preguntar a tots els alumnes, acostumava a escollir-ne dos o tres i els feia les preguntes que ens havia anunciat el dia abans. Aquell dia jo vaig ser un dels cridats, i sense moure'm del pupitre em preguntà: «Què és Geometria?» Jo, haig de confessar-ho, no m'havia estudiat la lliçó, no sabia com contestar, i no deia sinó: «Geometria és ... Geometria és...», fins que el professor, veient que jo no contestava perquè no m'ho havia estudiat, em féu sortir del pupitre i pujar a la tarima on ell tenia la seva taula; em féu agafar el llibre de Geometria, me'l féu obrir i m'ordenà que llegís en veu alta «Què és Geometria». Jo vaig començar a llegir: «Geometría es la ciencia que trata el espacio.» I en arribar aquí em donà una bufetada i em féu tornar a seure.

Aquest fet l'he recordat sempre, i haig de dir que, més que la bufetada, el que recordo és la vergonya que vaig passar. Sincerament confesso que no sóc amic dels càstigs corporals, però d'una bufetada com aquella, donada en aquelles circumstàncies, considero que em fou molt saludable.

A l'Ateneu Obrer hi havia uns patis molt grans i, a més, en una part s'hi cultivaven diverses plantes; els professors ens hi portaven per observar com era l'agricultura. El que recordo més és la planta del cotó, en què es veien les capsules amb la borra, que degudament treballada és el cotó que tots coneixem.

Després de D. Josep Rull, que va deixar l'Ateneu per un altre càrrec més important, va venir de professor D. Víctor Chavarria Costa, i al cap de pocs anys també deixà l'Ateneu i obrí una escola a la Plaça del Comerç del nostre barri. El primer dia d'obrir, només érem 19 nois, molts d'ells procedents de l'Ateneu, i pagàvem 5 pessetes al mes. Era l'any 1922.

D. Víctor fou un excel·lent professor i no pegava mai. Estimava la disciplina i la imposava amb la seva serietat i el seu convenciment afectuós. Un dels punts forts de l'ensenyament de D. Víctor era la cal·ligrafia, a la qual dedicava molta atenció.

En aquells anys, la plaça Comerç era el punt de parada del tramvia núm 40 i de la tartana que feia el viatge fins a Santa Coloma, i al Col·legi Víctor venia el fill del propietari d'aquell servei de viatgers. També des del balcó de l'escola veïem passar els carros de transport amb 5 o 6 cavalls que des de Terrassa i Sabadell, baixaven les mercaderies a Barcelona. També en aquests anys el Bar Versailles instal·là una pianola elèctrica que, amb les seves peces, ens alegrava les oïdes...

D. Víctor era molt tolerant amb la vestimenta dels alumnes. No exigia uniforme especial, però recomanava una bata tipus guardapols que, per apedaçada que fos, no deia mai res, però que fos bruta no ho tolerava.

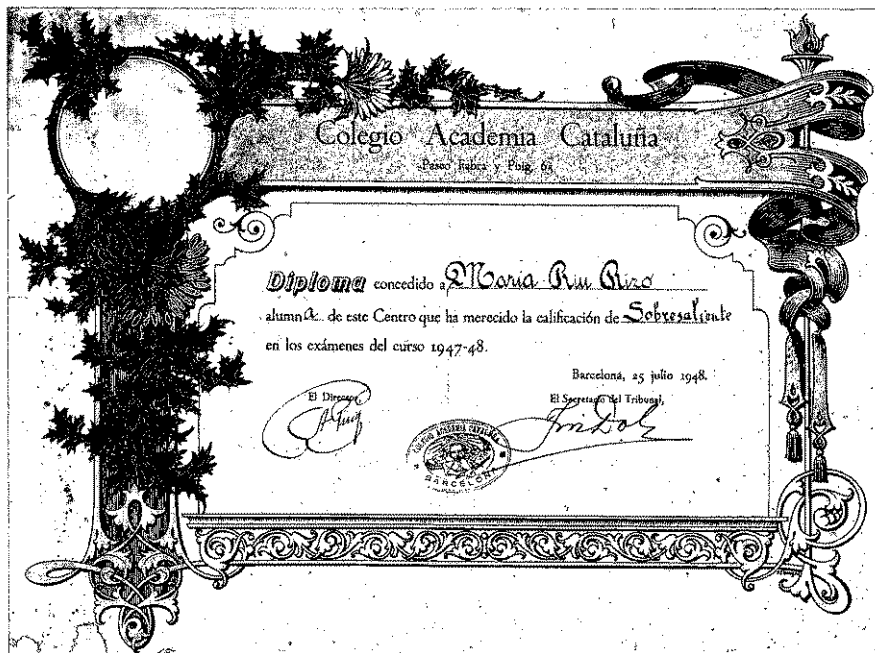
Seguia els alumnes fins i tot quan ja havien abandonat l'escola, i a

més els recomanava les empreses on podien anar a demanar feina, les quals molt sovint ja havien estat informades abans. Hem de tenir present que en aquells temps ens posàvem a treballar als 14 anys.

Orientava els alumnes i llurs famílies quan li demanaven guia per emprendre estudis superiors. Amb tot, en aquells anys (1924) eren minoria els seus alumnes que seguien estudis a l'Institut o a la Universitat. De fills de casa bona, a Sant Andreu, no en venien gaires a aquella escola.

Salvador Casas i Pujols

Quan el meu germà va entrar en edat escolar, la meva mare va buscar un col·legi que no fessin mai festes. Li van dir que el Col·legi Catalunya no en feia, i així va portar-hi el meu germà. Hi anava amb "la colla", que consistia en un acompanyant que passava per totes les cases a recollir les

Diploma del «Colegio Academia Cataluña».

criatures per portar-les a l'escola. A l'hora de plegar, les recollia de nou i anava fent el mateix recorregut fins a deixar l'últim noi a casa seva. Però un dia, la meva mare va saber que l'acompanyant havia deixat els nois sols en un lloc determinat i que se n'havia anat a fer una diligència; després, tornà a recollir-los i els acompanyà de nou. I això, lògicament, no li va agradar.

Per aquella època s'obria l'Escola Ignasi Iglésias, i la meva mare va decidir portar-hi el meu germà i a mi; era l'any 1931. Jo encara no vaig poder anar-hi, així que vaig ocupar la vacant que deixava el meu germà al Col·legi Catalunya fins a l'octubre del 1935, en què vaig ser cridat per l'Escola Ignasi Iglésias.

Del Col·legi Catalunya conservo bones amistats, especialment amb els germans Lluís i Joan Nonell. També tinc molt bons records del Sr. Vivet.

L'Escola Ignasi Iglésias fou un canvi total, era un altre món. La directora de l'escola era la Srta. Montserrat Roca i Baltà (una bona directora). A la planta baixa de l'escola hi havia el primer pàrvul, que era mixt, a cura de la Srta. Mercader; el segon pàrvul, també mixt, amb la Srta. Basols, de Sant Andreu; al despatx de baix, la senyoreta Roca rebia les visites. També hi havia el taller, els vestidors, les habitacions de les eines del camp i les mànegues per a regar.

Al primer pis hi havia una classe mixta a cura de la Srta. Cadafals, una de noies a càrrec de la Srta. Trepal i una de noies més grans a càrrec del Sr. Tolosà. També hi havia la biblioteca, el despatx de la Srta. Roca, la directora, i l'habitació de jocs.

Al segon pis hi havia quatre classes de nois: la primera, a càrrec del Sr. Mallent; la segona era la del Sr. Sedó (on jo vaig ser destinat); la tercera era la del Sr. Barbat, i la quarta era la del Sr. Gibert, que portava els grans.

També hi havia classes de cant, a càrrec del Sr. Joan Pich Santasussanna, fill de D. Sofia i músic de Sant Andreu, on hi tenia una escola; de gimnàstica, a cura del Sr. Marco, i de dibuix, a càrrec del Sr. Pàmias.

La finca, a la part del davant, era un jardí amb molta varietat d'arbres i de plantes i, a la part del darrera, era un hort amb arbres fruiters. També hi havia un altre hort cultivat pel conserge, el Sr. Esteve, que s'encarregava del manteniment de l'escola (era un home que sabia fer de tot). A més a més, cadascuna de les quatre classes de nois cultivaven un hort, i el que es recollia es repartia entre els nois de cada classe. Quan els arbres tenien la fruita madura, es recollia i es repartia per tota l'escola.

També hi havia un camp de futbol on es feien partits arbitrats pel Sr. Gibert, un camp de bàsquet (amb partits arbitrats pel Sr. Barbat) i un camp de croquet.

A la part del davant, hi havia el que anomenàvem “bosquet” (a causa de l'espessa vegetació), que, enmig, tenia una plaça rodona envoltada de til·lers, on es feien titelles, concerts i altres actes.

L'ensenyament era en català i en castellà. Per exemple, quan ens feien dictats en català, després havíem de traduir-los al castellà. Ens donaven el material de franc, però tenia una durada fixa. Així, per exemple, un llapis havia de durar dos mesos i un “mango” o portaploma un any; si no, l'havies de comprar tu. Els llibres eren propietat de l'escola i restaven a la biblioteca.

Hi havia una sala de jocs per poder-hi anar a jugar a l'hora de l'esbarjo. Tots els alumnes havien de sortir al pati a gaudir del privilegi de ser una escola-jardí.

No hi havia càstigs corporals: es feia servir la reflexió. Per exemple, en el cas d'un noi que era indomable, la Srta. Roca se'l va posar de secretari al despatx, on també li donava classes. Doncs bé, aquest noi, quan va morir la Srta. Roca, va venir des de Sant Boi per assistir al seu enterrament.

També tenien una màquina de cine amb la qual el porter feia sessions a l'entrada de l'edifici de l'escola.

També es feien sortides culturals i d'esbarjo. Així, la primavera del 1936, amb el Sr. Sedó, vam visitar la ciutat romana de Baetulo, l'actual Badalona, i, amb tota l'escola, la granja experimental de Caldes de Montbui, de l'Escola Superior d'Agricultura, les fonts d'aigua calenta i la Majestat de Caldes.

Quan venia el bon temps les classes es feien a l'aire lliure. Així, el Sr. Barbat donava les classes a la galeria, on sèiem en unes estores rodones; en canvi, el Sr. Sedó donava les seves allà on ara hi ha la piscina, però que, en aquella època, hi havia un emparat.

Al “bosquet”, quan hi havia un acte en què hi anava tota l'escola, es feien servir les cadires individuals de les classes, els bancs de les taules del parc i les estores. Cal ressaltar la importància de la direcció de la Srta. Roca, que actualment dóna nom a la plaça que hom coneix com la Plaça del Triangle. Quan la Srta. Roca havia de fer algun comentari a tota l'escola en general, ho feia des del balcó mentre tot l'alumnat es posava en fila davant l'escola. Podem dir que tota l'eficàcia d'aquesta escola es devia, en un tant per cent molt notable, a la vocació de mestra que tenia aquesta senyora, a més de l'interès que tenia l'Ajuntament perquè les escoles municipals funcionessin tan bé com poguessin. Sense cap dubte, l'objectiu de la Srta. Roca era el funcionament perfecte de l'escola, tant és així que, durant la guerra, les dones de la neteja, que eren de la CNT, volien manar més que ella, així que la Srta. Roca es va fer també de la CNT per tal que complissin amb llurs obligacions.

Fora del que era pròpiament l'escola, hi havia la qüestió de les colònies, les semicolònies i els banys de mar, dels quals podien disfrutar un

determinat nombre de nens. El Sr. Barbat era el director dels banys de mar, que consistia en el fet que, durant una setmana, els matins, els infants anaven i tornaven de Castelldefels amb tren. Les semicolònies consistien en l'anada dels nens, durant un mes, a un determinat lloc cada dia (podia ser Vallvidrera, Montcada, etc.) i amb la tornada a casa al vespre. Quant a les colònies, duraven un mes. Els infants havien de passar una revisió mèdica en què el metge determinava si anaven a mar o a muntanya, sense assignar la colònia. A cada nen, se li donava una bata, unes espadenyes i un barret de palla per al sol. Hi havia també una mena de colònies que eren permanents, per a infants més delicats, que duraven un any.

Quan va venir la guerra, la nostra escola estava mal situada: al costat, tenia la Maestranza de Artilleria i, al darrere, la Fàbrica de Colorantes y Explosivos. La Srta. Roca va anar a l'Ajuntament a queixar-se'n, però l'Ajuntament li va dir que no s'hi podia fer res. Finalment va adreçar-se al Comitè de la CNT, on, amb una signatura d'un tal camarada Sans, aconseguí traslladar l'escola a un lloc més segur: l'Escola de l'Asil de Sant Andreu, on vam passar tota la guerra. Recordo que, en un bombardeig que hi va haver el dia de Sant Jaume, no sé si del 1937 o del 1938, l'Escola Ignasi Iglésias fou bombardejada: va caure una bomba a la galeria de llavant que hi va esclatar i la va foradar, i després una altra a l'entrada del "bosquet".

Així doncs, a l'Asil conviuen dues escoles: nosaltres, la Ignasi Iglésias, i l'"Escola Nova Unificada". Cal dir que, si bé moltes esglésies es van cremar, els edificis religiosos, els convents i les escoles es van rehabilitar com a escoles, magatzems, etc. Així, les Dominiques i l'Asil pràcticament es van convertir en noves. Les finestres petites es van convertir en finestres amplíssimes per on entrava la claror i, fins i tot a l'Asil, la capella no es va cremar, sinó que es va fer servir com a magatzem.

Durant la guerra rebíem d'una entitat (em sembla que eren els "quakers", que formaven una comissió americana d'ajuda a la República) un got de llet i una ració de pa cada dia. Acabada la guerra, vam tenir certes dificultats a l'hora de recuperar el material que l'escola tenia a l'Asil, però tot es va solucionar gràcies a la intervenció de mossèn Angel Carbonell.

Tot el professorat era magnífic, però hi destacà per les seves virtuts humanes i pedagògiques el mestre Enric Gibert i Camins. Afortunadament, s'ha aconseguit que hi hagi un col·legi a Sant Andreu, al carrer Irlanda, que porti el seu nom, ja que era fill de Sant Andreu i, no solament exercí de mestre a l'Escola Ignasi Iglésias, sinó que en fou director des de l'any 1940 al 1942.